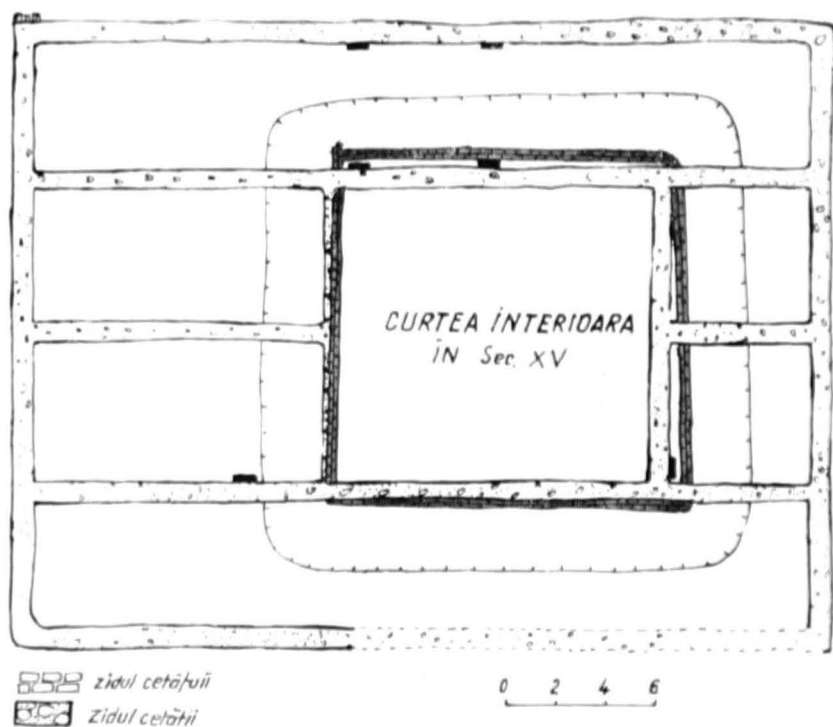

CETATEA BUCUREȘTILOR
ÎN SECOLELE XIV—XV*

PANAIT I. PANAIT

Teritoriul ce a adăpostit timp de aproape patru veacuri Curtea voievozilor Țării Românești la București face parte integrantă din însăși vatra vechiului oraș. Putem spune chiar că, începând cu secolele XIV—XV, promontoriul ce se înalță pe malul stâng al Dimboviței — pe locul în care astăzi își profilează turlele ctitoria lui Mircea Ciobanul, biserica Curții domnești — a devenit nucleul către care a gravitat și de la care apoi a iradiat însuși târgul Bucureștilor. Importanța acestui

* Comunicare ținută la 27 martie 1969 în cadrul Muzeului de istorie a municipiului București sub titlul «Descoperiri arheologice în zona «Curtea Veche».

sector a fost semnalată cu consecvență în lucrările consacrate orașului Capitală. Pornindu-se de la modeste descoperiri arheologice din jurul anului 1870, semnalate de Dimitrie Pappasoglu¹, de la existența până în amurgul secolului al XVIII-lea a clădirilor Palatului domnesc, de la considerente de ordin geografic, mulți dintre cercetători au socotit perimetrul cuprins între albia Dimboviței, B-dul 1848, str. Lipsicani și str. Smirdan, ca zonă de o remarcabilă importanță pentru cunoașterea evoluției urbei Bucureștilor.

În decursul unui secol de la apariția celor dintii studii consacrate în exclusivitate istoriei orașului București, au fost emise numeroase ipoteze privitoare la istoricul Curții domnești, la etapele acesteia, la însăși funcționalitatea ei. Pornind cu locul și perioada înălțării, cu raportul dintre cetate și curte, cu marii cititori, s-au emis și susținut ipoteze, unele de la înălțimea academică a lui N. Iorga, C. Moisil, altele formulate de persoane de mult intrate în anonimat.

Ceea ce constituie o trăsătură comună a istoriografiei vechi este faptul că ea admitea existența la București a unui punct fortificat, loc de găzduire a suitelor domnești aflate în drum spre Durostorum sau spre marele vlad al Giurgiului. Locul ocupat de această construcție trebuia căutat pe o arie largă.

Ing. Dimitrie Berindei, căruia îi revine meritul de a fi întocmit primul studiu despre București, intuia că cetatea trebuie stabilită « pe malul de nord al Dimboviței, cuprinzând o parte oarecare din locurile împrejurul Curții Vechi »².

Acestei ipoteze i s-au alăturat în decursul vremii D. Pappasoglu care, deși admitea reședința voievozilor în această zonă, muta centrul inițial al așezării în mahalalele Dobroteasa, Staicu, Sirbi, ș.a.³, precum și G.I. Ionescu-Gion⁴, George Costescu⁵, Dan Berindei⁶, Paul Cernovodeanu⁷, C.C. Giurescu⁸.

Alți istorici și-au îndreptat atenția spre colinele din imediata vecinătate a nucleului urban. Gr. Tocilescu scria în 1898 că cetatea Bucureștilor se ridica « pe malul drept al râului deasupra și în jurul unuia din cele trei dealuri Mihai Vodă, Mitropolie și Radu Vodă iar nu pe malul stâng »⁹.

La rândul său, marele istoric N. Iorga avea să oscileze între colina Mihai Vodă¹⁰ sau dealul Radu Vodă¹¹. O notă aparte face articolul polemic al lui Stoica Nicolaescu care, pornind de la izvoarele cartografice plasează cetatea Bucureștilor « mai jos de București, în calea spre Giurgiu »¹². Alte lucrări de mai mică importanță datorate lui I. Licheardopol, C. Biliurescu nu fac altceva decât să redea confuz această problemă, susținând prezența Curții mai jos de zona Pieței Unirii de azi, dar pe malul stâng al râului¹³. Numai din citarea acestor ipoteze se degajă concluzia unanimă a autorilor lor de a admite la București o cetate indisolubil legată de prezența temporară sau permanentă a domniei sau a dregăților domnești.

N. Iorga nota chiar că: « Avem a face la început cu o fortăreață a Domniei »¹⁴ la București. Dacă locul ce a adăpostit o atare construcție a fost atât de controversat, perioada înălțării ei nu a rămas mai prejos. G. Ionescu-Nica scria în 1945, că nașterea orașului București s-a petrecut înainte de anul 1241¹⁵, vreme în care Gion și apoi P. Lahovary susținuseră că tătarii și cumanii « găsind aici loc prielnic, construiesc un fel de cetate — de conac »¹⁶.

Dar cele mai multe păreri tind să plaseze înălțarea cetății în secolul al XIV-lea sau la începutul veacului următor¹⁷.

Profesorul de geografie al Colegiului Sf. Sava, Iosif Genilie¹⁸ se oprește asupra datei de 1383 când Mircea, victorios împotriva lui Baiazid, a zidit « Curtea Veche »¹⁹. El se află în concordanță cu însemnările unui grup de călători străini de la începutul sec. al XIX-lea, toți trecători prin Bucu-

¹ D. Pappasoglu, *Istoria începutului orașului București*, București, 1870. Sînt menționate descoperirile lui C. Slătineanu din raza Curții Vechi care constau din: inel cu safir, teavă de tun, ghiveci, iatagan oriental ș.a.

² D. Berindei — București — în « Revista Română », I. (1861) p. 324.

³ Maior D. Pappasoglu, *Călușul sau Conducătorul Bucureștilor*, Buc. 1871, p. 7. Ibidem *Istoria fondării orașului București*, Buc. 1892, p. 93.

⁴ G.I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, Buc. 1899.

⁵ George Costescu, *București sechisul regat*, Buc. 1944, p. 11.

⁶ Dan Berindei, *Orașul București în veacurile XIV, XV și XVI*, în « Comunicări și articole de istorie », București, 1955, p. 7. Ibidem, *Orașul București, reședința și capitala a Țării Românești (1459-1862)*, București, 1963, p. 14. Autorul revine aceluși că intruct cercetările arheologice nu au găsit această cetate, ea va trebui căutată în rîsul râului.

⁷ Paul I. Cernovodeanu, *Istoria Bucureștilor prin călători străini*, Buc. 1958, (manuscris dactilografat în Biblioteca M.L.B.).

⁸ C.C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, 1966, p. 45.

⁹ Gr. Tocilescu, *Cetatea Bucureștilor și Cetatea Dimboviței*, în « Tinerimea Română », I. (1898), p. 12.

¹⁰ N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, I, ed. II, Buc. 1928, p. 31.

¹¹ Ibidem, *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1939, p. 22.

¹² St. Nicolaescu, *Istoricul orașului București*. Cînd au ajuns Bucureștii caun de domnie al Țării Românești, în « București », 1937, nr. 1-2, p. 99.

¹³ I.P. Licheardopol, *București*, Buc. 1889, p. 81, C. Șt. Biliurescu, *Ghidul Bucureștilor*, Buc., 1897, p. 6.

¹⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 6.

¹⁵ G. Ionescu-Nica, *Dacia sașărită, Originea preistorică a Bucureștilor*, Buc. 1945, p. 17.

¹⁶ P. Lahovary, *Elemente monografice ale Țării Amza*, București, 1937, p. 14.

¹⁷ Pansati I. Pansati, *Începuturile orașului București în primele lucrări de istoriografie bucureșteană*, în « M.L.M. », IV, Buc. p. 333-354.

¹⁸ Iosif Genilie, *Geografie*, București, 1835, p. 219.

¹⁹ D. Pappasoglu, *Istoria începutului orașului București*, Buc., 1870, p. 10.

rești, Dimitrie Filipides²⁰, W. Wilkinson²¹, Ignatie Iacovenko²², care, culegându-și informații din tradiția locală, atribuiau rolul de întîi cîtor al Bucureștilor lui Mircea cel Bătrîn. Lor li se alătură în 1869 Ulysse de Marsillac care presupune pe acest teren al Bucureștilor și urmele antice cetăți Pinum²³. Istoricii sfîrșitului de veac XIX, vor merge fie după ipotezele lui G.I. Ionescu Gion — și el influențat de teoriile lui Bogdan Petriceicu Hașdeu²⁴ — fie după acelea ale lui Gr. Tocilescu, în atenția căruia stăruie domnia marelui Mircea. În fine, N. Iorga nu va ezita pentru a indica la București un loc de popas al voievodului, de la sfîrșitul sec. al XIV-lea, atît de solicitat de desfășurarea evenimentelor din Dobrogea sau de la Dunărea de jos²⁵.

Istoriografia contemporană a continuat dezbaterea acestei probleme atît în cadrul unor studii, cit și în lucrările de sinteză. Dar și de data aceasta părerile sînt împărțite: prof. C.C. Giurescu, în ultima sinteză privind *Istoria Bucureștilor*, admite existența tirgului de aici, înainte de 1300, și presupune identificarea reședinței pîrcălabului de Ilfov, chiar pe locul unde va fi viitoarea Curte domnească²⁶. De asemenea domnia sa reia însemnările lui Giacomo di Pietro Luccari, publicate în 1605 la Veneția, care cuprindeau știrea că, pe la 1310, Negru Vodă a făcut cetatea Cîmpulungului și a ridicat din cărămidă cetățui la București, Tirgoviște, Floci și Buzău²⁷. La rîndul său, Dan Berindei într-un studiu și apoi în lucrarea monografică ce a văzut lumina tiparului în 1963, admite Bucureștii ca « un punct militar în valea de jos a Dimboviței și în același timp un mic centru meșteșugăresc și un loc de popas pentru negustorii care lucrau cu orașele dundrene... »²⁸ situație anterioară jumătății sec. al XV-lea. În primul volum al *Istoriei orașului București*, editat de Muzeul de istorie a orașului București, deși se consemnează prezența vestigiilor din sec. al XIV-lea pe teritoriul orașului, se admitea aici o cetate abia din timpul lui Vlad Țepeș²⁹.

Fig. 2. Profile de vase descoperite în Țanțul cetățuii.

Fig. 3. Birne de lemn descoperite în Țanțul de pe latura de sud a cetățuii.

O notă aparte se degajă din studiul cercetătorului Ștefan Olteanu, care consideră că Bucureștii nu au beneficiat de o cetate în înțelesul propriu al noțiunii, ci de unele întărituri ce înconjurau tirgul medieval³⁰.

Dezbatînd problema cetății de pe cursul mijlociu al Argeșului s-a pus în decursul ultimilor 7 decenii întrebarea în ce măsură știrile privitoare la evenimentele din 1368 și 1396, care consemnează existența unei cetăți a Dimboviței, se referă sau nu la București.

Ipotezele de lucru sînt împărțite. Cercetătorii care plasează începuturile tirgului în primele decenii ale sec. al XIV-lea admit o cetate a Dimboviței la București încă din cursul aceluia veac. N. Stoicescu³¹ și C.C. Giurescu dau această localizare ca sigură. Pîrcălabul care a înfrînt pe voie-

²⁰ N. Bănescu, *Viața și opera lui Daniel (Dimitrie) Philpide*, în « Anuarul Institutului de istorie națională », Cluj, II (1923), p. 193.

²¹ Paul I. Cernovodeanu, *op. cit.*

²² I. Iacovenko, *Нынешнее состояние турецких княжеств Молдавии и Валахии* St. Petersburg 1828, p. 47.

²³ Ulysse de Marsillac, *De Pesth à Bucarest*, Buc., 1839, p. 114.

²⁴ Bogdan Petriceicu Hașdeu, *Negru Vodă, Un secol și jumătate din începuturile statului Țerei Românești (1230 - 1380)*.

²⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 9.

²⁶ C.C. Giurescu, *op. cit.*, p. 47.

²⁷ *Ibidem*, p. 44.

²⁸ Dan Berindei, *Orașul București reședință și capitală a Țării Românești, 1459 - 1862*, Buc. 1963, p. 15.

²⁹ *Istoria orașului București*, M.I.B., 1965, p. 81 - 82.

³⁰ Șt. Olteanu, *Geneza orașului București în lumina cercetărilor arheologice*, în « M.L.M. », II, p. 23 - 25.

³¹ N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*. Ed. Acad. 1961. n. 23.

vodul Ardealului, Nicolae Lackfy, acel Dragomir valahul este castelanul de la București, pe cînd, după părerea aceluiași cercetător, Vlad Uzurpatorul cu întreaga sa familie a fost capturat, în 1396, tot în fortăreața acestui tirg. Prof. A. Sacerdoțeanu, deși înclină a plasa aceste evenimente la cetatea de la Podul Dimboviței, nu respinge posibilitatea de a fi existat atunci și Bucureștii³³, pe cînd Dan Berindei arată că probabil numai faptele voievodului Ștefan s-au petrecut la București³⁴, celelalte, anterioare, fiind legate de fortificațiile de pe cursul superior al Dimboviței. Două lucrări mai vechi, care inițiază de altfel dezbaterile acestei probleme, datorate lui Al. Lapedatu și Al. Vasilescu, indică Cetatea Dimboviței în sec. al XIV-lea, în zona de munte și nu la București³⁵.

Cu această bogată și totuși contradictorie informație au început și s-au extins, în ultimii 15 ani, cercetările arheologice din raza vetrei orașului medieval.

Săpăturile de la Radu Vodă³⁶, Mihai Vodă³⁷ ca și cele de la Curtea Veche³⁸, «au adus — așa cum subliniază prof. I. Ionașcu în prefața *Bucureștilor de odinioară* — contribuții bogate la cunoașterea vieții omenești de pe acest teritoriu, dar ele sînt încă destul de sărace în rezultate pentru perioada feudalismului timpuriu, adică tocmai pentru timpul cînd au început să apară cetatea, tirgul și apoi orașul (sec. XIV și prima jumătate a sec. XV)»³⁹. Rezumînd observațiile arheologului D. V. Rosetti, care a condus cercetările la Curtea Veche, putem afirma că în campaniile din 1953—1959 s-au precizat elemente privind topografia veche a locului; s-au stabilit marile etape de locuire ale acestei zone pînă în vremea feudalismului, s-a cercetat un zid de bolovani de riu și cărămidă care, după tehnica în care a fost înălțat, amintește secolele XIV-XV, s-au semnalat vestigii din construcțiile meșterilor lui Mircea Ciobanul și s-au făcut multiple observații referitoare la sec. XVII—XIX⁴⁰. Dar caracterul limitat al secțiunilor deschise, desfășurarea săpăturilor în condițiile unei intense locuiri nu au permis urmărirea ansamblului de monumente precum

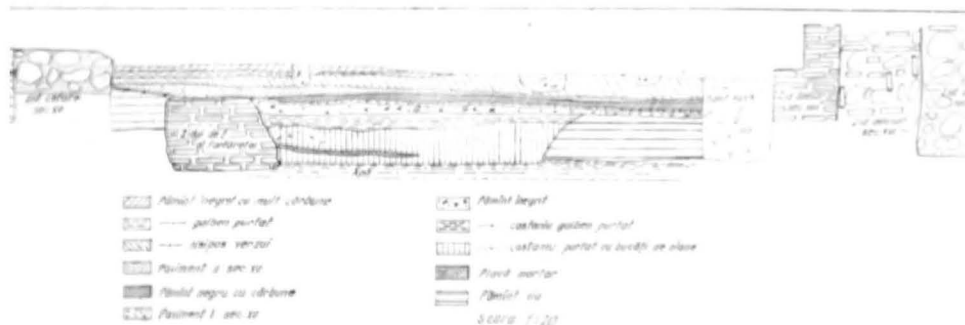

Fig. 4. Profil stratigrafic pe latura de est a cetății.

și o datare mai strînsă. În august 1967, s-au reluat cercetările în cadrul celei de-a doua mari campanii arheologice la Curtea Veche, parte componentă a unor ample lucrări de descoperire, conservare și valorificare a vestigiilor istorice și a clădirilor ce păstrează elemente ale arhitecturii feudale bucureștene. Un colectiv larg de arhitecți, ingineri coordonat de arh. C. Joja, istorici și arheologi, au trecut la efectuarea unor studii și proiecte privind zona Curtea Veche.

Cercetările arheologice au lărgit cunoștințele referitoare la evoluția istorică a acestui sector bucureștean începînd cu sec. al III-lea e.n. pînă în sec. al XIX-lea⁴¹. Cercetările s-au desfășurat în perimetrul fostului palat voievodal de pe strada Soarelui, în raza Hanului Manuc de pe strada 30 Decembrie și Căldărari, la Hanul cu Tei din str. Lipscani și în hrubele de pe str. Covaci și str. Șelari 13—15, beneficiîndu-se de sprijinul larg al Consiliului popular al municipiului București.

³³ A. Sacerdoțeanu, *Așezările omenești în Tara Românească pînă la 1418*, Buc. 1942, p. 8.

³⁴ Dan Berindei, *Orașul București în secolele XIV, XV și XVI* în «C.A.I.», 1955, p. 6.

³⁵ Alex. Lapedatu, *Două vechi cetăți românești. Poienari și Dimbovița* în «B.C.M.I.» III (1910), p. 179; Alex. Vasilescu, *Cetatea Dimboviței*, în «B.C.M.I.», XXXVIII, 1945, Fac. 123—126, p. 37.

³⁶ Ion Ionașcu — Vlad Zireu, *Mădăstirea Radu Vodă și Biserica Bucur*, în «Bucureștii de odinioară», Ed. Șt., 1959, p. 51—78.

³⁷ Gh. Cantacuzino, *Cercetări arheologice pe Dealul Mihai Vodă și împrejurimi*, în «Bucureștii de odinioară», p. 93—127.

³⁸ D.V. Rosetti, *Curtea Veche*, în «Bucureștii de odinioară», p. 147—165.

³⁹ Bucureștii de odinioară, p. 6—7.

⁴⁰ D.V. Rosetti, *Săpăturile arheologice din sectorul Curtea Veche* în «Bucureștii de odinioară», București, 1954, p. 187—241.

⁴¹ Săpăturile arheologice s-au desfășurat în cadrul planului de cercetare științific al Muzeului de istorie a municipiului București. Au participat la aceste lucrări A. Ștefănescu și N. Anderco. Coordinarea întregii lucrări a revenit arh. C. Joja, șeful de proiect fiind arh. N. Princu.

Ceea ce a constituit o trăsătură de bază a acestei campanii a fost posibilitatea de a se studia atît vestigiile păstrate în pămînt, cît și cele încastate în zidurile ce s-au construit după scoaterea la mezat a Curții din 1798—1799⁴¹.

Excavarea unor mari cantități de moloz adunat timp de aproape două secole, precum și îndepărtarea clădirilor ce s-au înălțat pe fundațiile construcțiilor demnești în jurul anului 1816, au permis lărgirea cîmpului de cercetare și scoaterea la iveală a unor valoroase monumente istorice.

În prezent se poate afirma că teritoriul ce a adăpostit complexul arhitectonic domnesc a cunoscut locuiri omenești prefeudale și feudale timpurii care se înscriu în rîstimpul cuprins între secolele III—XI. Astfel, pe str. Soarelui nr. 8 și nr. 12, au fost descoperite două bordeie prefeudale bogate în ceramică specifică sec. III—IV, pe cînd în str. Soarelui nr. 8 au fost semnalate două bordeie din sec. VI—VII. Totuși așezarea care a cunoscut cea mai amplă dezvoltare a fost aceea feudală timpurie a cărei vatră poate fi urmărită de la Piața Operetei, la Pasajul francez, Bă-rârie, Sf. Ioan Nou, pînă spre Podul Șerban Vodă. Recentele săpături au surprins bordeie din această perioadă extrem de bogate în fragmente de vase ornate cu decor în striuri. Ceea ce atrage atenția în mod deosebit este descoperirea, în două din aceste bordeie, a unor borcane cu decor în striuri, cu toate sau urechuse.

Acest tip de vas nu a mai fost întîlnit pînă în prezent pe teritoriul Capitalei și este extrem de rar în Cîmpia Română. Borcane de acest gen sînt semnalate la Capidava, aparținînd cu precădere nivelului I de locuire de acolo datat în timpul marii expediții a împăratului Ioan Tzimiskes⁴² și la biserica de la Garvăn-Dinogetia, în complexele de la sfîrșitul sec. al X-lea⁴³.

Totuși la Piața de Flori aceste materiale aparțin unei faze mai tîrzii, ele putînd fi atribuite sec. X—XI. Din punct de vedere stratigrafic gropile bordeiilor care conțin asemenea piese pornesc din partea superioară a straturilor feudale timpurii.

Urmărind depunerile stratigrafice, s-a remarcat faptul că deasupra pămîntului cenușiu închis, bogat în fragmente ceramice s-a așternut un strat subțire de pămînt cenușiu amestecat cu lentile de loess, mici bucăți de cărbune și pămînt ars, și foarte rari bulgări de mortar alb. În acest strat gros numai de 0,15 m au continuat să apară fragmente de vase feudale timpurii dar și părți din pereții unor oale-borcan lucrate la roată dintr-o pastă bine pregătită. Tot aici au fost găsite cîteva fragmente de olane ce aveau suprafața exterioară netezită, pe cînd cea interioară păstra un strat de nisip aruncat încă pe pasta crudă. Acest nivel marchează începuturile locuirii feudale propriu-zise. Corelația între el și construcția ce îi corespundea a putut fi definitivată la un an de la începerea săpăturilor, cînd, scoțînd molozul din fostele hrube ale palatului din str. Soarelui, la adîncimea de 5 m de la nivelul actual, au fost descoperite fundațiile unor ziduri ce înscriu o suprafață patrulateră. Făcute din cărămidă cu dimensiunile de 24 (25) × 14 × 4 cm, zidurile s-au afundat pînă la stratul de nisip, căruia îi corespunde în prezent și pinza de apă freatică, avînd grosimea oscilantă între 0,75 și 0,46 m.

Toate cele patru ziduri au o vîdită îngroșare în partea lor inferioară. Construcția pe care o indică este ușor trapezoidală cu suprafața de circa 160 mp. Ea era înconjurată cu un șanț de apărare care în partea inferioară atîngea 2,10—2,30 m. Presupunem că la cota nivelului de călcare contemporan, șanțul se lărgea pînă la circa 3 m (fig. 4). Analizînd aceste vestigii acoperite de zidurile înălțate ulterior, identificăm prin ele existența la București a unei cetăți, un turn cu laturile de circa 14 m, care străjuia zona înconjurătoare⁴⁴. Cît privește datarea lui, singurele materiale de care beneficiem au fost găsite în șanțul înconjurător, șanț umplut lent, avînd depuneri de pămînt nederanjate. Ca atare ele marchează o perioadă *post quem* înălțării zidurilor cetății. Este vorba de fragmente ce au aparținut unor vase cu pereții groși, făcuți dintr-o pastă poroasă, oale-borcan, vase cu pereții subțiri cu buza triunghiulară în secțiune (fig. 2).

Unul din aceste vase a avut marginea acoperită cu smalț verde-oliv. Alte fragmente provin de la un castron cu decor obținut prin tehnica sgraffito, acoperit cu smalț galben-verzui, motivul fiind realizat cu smalț maro și verde dens.

Acestor materiale li s-au alăturat numeroase fragmente de olane identice ca înfățișare cu cele găsite în stratul din afara cetății. Ca atare turnul acesta era acoperit cu olane. Din scheletul lemnos nu s-au mai găsit decît cîteva birne carbonizate prăvălite în șanțul de pe latura de sud, (fig. 3). Dăinuind pe un teren bogat cu vestigii feudale timpurii șanțul cetății a primit odată cu pămîntul de umplutură și numeroase fragmente din sec. X—XI.

Studiate comparativ cu obiectele arheologice de la Străulești, Bragadiru sau Tînganu, fragmentele de vase din șanțul primii citadele de la București datează din a doua jumătate a sec. al XIV-lea. Avem de a face așadar în zona Curtea Veche, cu o construcție cu funcționalitate în primul rînd militară. În urma acestor descoperiri, problema Cetății Dimbovița nu se încheie. De data aceasta existența concretă a citadelei îndreptățește în primul rînd admiterea unui dregător

⁴¹ Pentru a obține sumele necesare reparațiilor de la Curtea Nouă, Constantin Vodă Hangerli a parcelat și vîndut perimetru Curții Vechi în anul 1798—1799.

⁴² Gr. Florescu, R. Florescu și P. Diaconu, *Capidava*, I, Buc. 1958, pl. XXV/2.

⁴³ Maria Comsa, *Ceramica folosită de locuitorii așezării feudale timpurii* în „Dinogetia” I, Ed. Academiei, 1967, p. 201.

⁴⁴ P. I. Panait, *Cetățile Bucureștilor în sec. al XIV-lea*. Comunicare la sesiunea muzeelor din 1969 (ms.).

domnesc la București în sec. al XIV-lea. Este posibil și normal ca aici să fi avut reședința pîrcălabul de la Ilfov, așa cum atrăgea atenția prof. C. C. Giurescu.

Fără îndoială că se mai poate discuta chiar și în aceste condiții stabilirea castelanului Dragomir valahul la București, după cum argumente pro și contra vin în întîmpinarea evenimentelor din 1396. Existența acestei fortărețe putea asigura adăpostul familiei voievodale și ca atare Ștîbor a luptat aici. Dar admitînd că documentul regal de răsplată din 8 decembrie 1397 reflectă adevărul, subliniind greaua și îndelungata luptă între transilvăneni și Vlad Uzurpatorul, ar putea fi ridicate semne de îndoială asupra capacității de rezistență a unui atare loc întărit. Ceea ce rămîne o realitate este faptul că, în zona de centru a Bucureștilor de azi, a dăinuit în veacul al XIV-lea

Fig. 5. Zid bolovanit din sec. al XV-lea.

Fig. 6. Profil stratigrafic în tranșee 2 de pe latura de est a cetății.

Fig. 7. Vedere a laturii de est a cetății Bucureștilor.

o cetățuie peste fundațiile căreia meșterii voievozilor din sec. al XV-lea vor înălța, după alte principii și la alte proporții, ceea ce de acum înainte izvoarele scrise o vor consemna sub numele de *Cetatea Bucureștilor*.

Cercetările arheologice din ultimul timp au avut menirea să redea Capitalei acel vestigiu din piatră atât de discutat în istoriografie timp de mai bine de 100 ani. Reparată în 1953 prin latura de est de către D. V. Rosetti⁴⁶, Cetatea Bucureștilor este astăzi complet identificată. Radicalele prefaceri din sec. XV—XVIII au afectat mult aspectul inițial. Totuși situația stratigrafică, cit și cercetarea fundațiilor permit acumularea unor elemente suficiente pentru a reconstitui trăsăturile de bază ale construcției medievale (fig. 1).

Relatările cuprinse în câteva din puținele documente date de Vlad Tepeș sînt totuși suficiente pentru a urmări transformările petrecute în zona viitoarei Curți Vechi la mijlocul sec. al XV-lea. Scrisoarea din 13 iunie 1458 dată „îngă cursul riului Dimboviței”⁴⁷ și hrisovul din 20 septembrie 1459⁴⁸ sînt considerate ca dovezi ale prezenței voievodului în noua cetate dimbovițeană. Prof. I. Ionașcu consideră că în acești ani, 1458—1459, au avut loc lucrările de înălțare a fortificației bucureștene, parte a unui întreg sistem defensiv din Cîmpia Română⁴⁹.

Cercetările arheologice, asupra rezultatelor cărora vom stăruia de data aceasta, confirmă tezele privitoare la zidirea unei construcții importante în sectorul Curții Vechi la jumătatea sec. al XV-lea. De o parte și de alta a străzii Soarelui nr. 8—12, și nr. 7—9, au fost scoase la iveală fundațiile și pereții hrubelor unui edificiu făcut din piatră, bolovani de riu sau blocuri de talie. Această construcție suprapune complet suprafața cetății din cărămidă, inclusiv șanțul ei de apărare, năruindu-i laturile pînă la cota nivelului de călcare. Noua construcție de formă dreptunghiulară, orientată est-vest, avea dimensiunile de 30,45 m lungime și 22,75 m lățime (fig. 1).

Laturile de sud, de nord și de est erau însoțite de hrube late de 5 m și respectiv 6 m pe cînd pe partea de vest se găseau 4 pînă lungi de 12 m. În mijlocul cetății se afla o curte interioară.

Astfel, construcția aceasta din piatră beneficia pe cele patru laturi de hrube cărora le corespundeau încăperile parterului, dintre care apartamentele voievodale se aflau pe latura de vest. Avînd în vedere că nivelul de călcare în sec. al XV-lea se afla la 2,10 m față de cota actuală a străzii, în partea de nord a construcției, rezultă că parterul se prezenta înălțat, situație frecvent întîlnită la edificiile epocii respective. Din punctul de vedere al tehnicii de lucru constructorii au întrebunțat în etapa aceasta numai piatră sub formă de blocuri și bolovani de riu de factură spongioasă, granit și gresie (fig. 5). Diametrul acestor blocuri oscilează între 0,25—0,46 m. Mortarul este alb, rezistent, amestecat cu cuiburi de var nestins, pietriș și spărturi de granit. Privit din interiorul hrubelor, zidul se prezintă cu o ușoară bombare de la bază spre coamă. Fundația este de 0,40 m deci foarte puțin adîncă față de greutatea unui zid lat de 0,80 m.

Nivelul de călcare al hrubelor este marcat de un strat de mortar de nuanță cenușie, cu pietricele în compoziție (fig. 6). În traveea II (numerotată de la nord spre sud) sub acest paviment s-au găsit bucăți de scinduri de esență slabă, groase de 1—1,5 cm care sînt desigur deșeuri rămase de la constructorii și acoperite în grabă de zidarii ce finisau hrubele. Peste acest paviment, în general orizontal, s-a depus pretutindeni un strat subțire de pămînt cenușiu cu mult cărbune. Materialul ceramic semnalat în acest strat datează în fond și etapa de funcționare a hrubelor. S-au descoperit fragmente de vase lucrate la roată dintr-o pastă fină, cu buza scundă ușor vîlurită de canceluri orizontale. Vasele acestea cu toartă, în general pînteoase, cit și cahele cilindrice ce le însoțeau sînt frecvent întîlnite la București, fiind datate la Tînganu⁵⁰, Curtea Veche⁵¹, Radu Vodă⁵², în a două jumătate a sec. al XV-lea. Ținînd seama și de faptul că fundațiile ctitoriei lui Radu cel Frumos de la Tînganu au o compoziție identică cu zidurile cetății Bucureștilor se poate afirma că acestea au fost înălțate în perioada lui Vlad Tepeș, deci în jurul anilor 1458—1459.

După planul său, construcția medievală de la Curtea Veche aduce un element nou în arhitectura românească. Ea nu poate fi socotită o simplă casă domnească de tipul acelor de la Tirgoviște sau Curtea de Argeș, dar nu urmează nici planul cetăților de la Giurgiu sau Turnu, ca să menționăm numai cetățile de cîmpie. Cetatea Bucureștilor răspunde mai mult denumirii de *castrum* așa după cum de fapt ea apare în cele mai multe din izvoarele vremii: «*Castro fluxii Dombovicha*» în scrisoarea din 4 iunie 1460⁵³ și în aceea din 10 august 1460⁵⁴ «*Castro Bokaresth*» în aceea din 1467 și 1469⁵⁵ «*castel care se cheamă Dimbovița*» în *Cronica moldo-germană*⁵⁶, «*Bukarest castellum prope Dombovisse*» în însemnările lui Antal Verancsis⁵⁷ ș.a. S-a ridicat așadar în locul modestei

⁴⁶ D.V. Rosetti, *op. cit.*, în «București», Ed. Acad. 1954, p. 236—240.

⁴⁷ Ion Bogdan, *Relațiile...* p. 320; Hurmuzaki XV/1, p. 49.

⁴⁸ Documente privitoare la istoria României, Veacurile XIII, XIV și XV. B. Tîrziu Românească, p. 130—131.

⁴⁹ *București de odinioară*, p. 58; Ion Ionașcu, A. Petric, P. Caraiion, *București, Pagini de istorie*, Buc., 1961, p. 18—19.

⁵⁰ P.I. Panait, *Complexul medieval Tînganu, Așezarea medievală*, în «C.A.B.», II, Buc., 1965, p. 259, fig. 17/4.

⁵¹ *București de odinioară*, Pl. CVI/3.

⁵² Ibidem, Pl. LVII/7.

⁵³ Ion Bogdan, *Relațiile...* p. 321; Hurmuzaki, XV/1, p. 56.

⁵⁴ Hurmuzaki, XV/1, p. 57.

⁵⁵ I. Bogdan, *Relațiile...* p. 328; Hurmuzaki, XV/1, p. 73.

⁵⁶ *Cronicele slavo-române din sec. XV—XVI*, publicate de Ion Bogdan, Ed. P.P. Panaitescu, Ed. Acad. 1959, p. 31.

⁵⁷ Antal Verancsis, *Oszei munkai ed Szalay László*, I, Pest., 1857, p. 136.

cetății din cărămidă o construcție care avea să îmbine funcțiile de adăpost al Curții domnești cu acelea de loc întărit în fața unor primejdii dușmane. În lumina acestor descoperiri credem că nu mai poate fi nici o îndoielă asupra localizării evenimentelor ce au urmat în zbuciumata domnie a lui Radu cel Frumos, începutul la sfârșitul campaniei sultanale din 1462 și încheiată în vâlmășagul unor aprige dispute pentru scaunul Țării Românești în jurul anului 1476. Luptele dintre acest domn, tributar politiciii filo-otomane și Ștefan cel Mare al Moldovei, declanșate în 1471, și-au mutat locul de desfășurare în 1473 pe malurile Dimboviței.

După singeroasa simăbătă de la 18 noiembrie a celui ai n, pierzind lupta de pe apa Vodnei aflată la cca 45 km de București³⁷, Radu se refugiază în Cetatea Dimboviței care nu poate fi alta decit cea descoperită recent. Cronica menționează că « în aceeași lund, în ziua de 23, a venit Ștefan Vodă cu toți oștenii săi în fața castelului și l-a asediat cu tării și în timpul nopții a fugit Radul Vodă din castel »³⁸. Cronica moldo-polonă consemnează că a locuit Ștefan « în ael castel trei zile »³⁹.

Aceste două elemente: asediul scurt și faptul că învingătorul a putut rămâne cîteva zile în cetatea ce adăpostea încă pe înfricoșata doamnă a țării și pe tinăra Maria Voichița, vădesc că reședința voievodală nu a avut de suferit de pe urma asediului moldovenesc. Lucrurile stau cu totul altfel în 1476 cînd un nou conflict se declanșează în Țara Românească. În aceeași lună de noiembrie, Bucureștii era din nou asediat de oști moldovenesti și transilvănene. O scrisoare a lui Ștefan Bathory, comandantul trupelor regale, este expediată la 11 noiembrie 1476 din tabăra ce se afla chiar în apropierea Bucureștilor (ex. *Castris gecium regalium prope ipsam Bokaryschya in festo Beati Martini...*)⁴⁰. De data aceasta cetatea va rezista mai mult. Dintr-o scrisoare a pircălabului de Tirgoviște, Cîrșian, aflăm că abia la 16 noiembrie « într-o simăbătă s-a cucerit prin luptă cetatea Bucureștilor »⁴¹.

Sînt luate cu această ocazie prăzi, steaguri, cai turcești, cămile. Pe scaunul Țării Românești vine Vlad Tepeș, dar pentru scurt timp căci în pădurea Băltenilor el cade răpus de un complot boieresc⁴².

Vacant din nou, scaunul voievodal al Țării Românești revine lui Laiotă Basarab, dar noul domn preia o curte năruită.

Tot ceea ce se făcuse încă din primăvara anului 1476, cînd documentele încep să vorbească pentru prima oară despre « Cetatea Nouă »⁴³, trebuia reluat. De data aceasta la noi dimensiuni, căci desfășurarea marilor ciocniri din anii 1473—1475, cînd Radu cel Frumos a înfruntat cel puțin patru puternice atacuri ale rivalului său, s-a repercutat și asupra cetății Bucureștilor. Zidurile ei au fost puse la grele încercări așa cum chiar cronicile o arată.

Dar în noiembrie 1477, înfrînt fiind de moldoveni, Laiotă pierde tronul țării în favoarea lui Basarab cel Tînăr, Tepeșuș. Un act emis la 18 ianuarie 1480 « în cetatea nouă de scaun București »⁴⁴ dovedește în mod indubitabil că s-au înfăptuit la cetatea domnească de aici înnoiri de amploare. Analizînd zidurile bolovănite ale construcției recent descoperite pe strada Soarelui se constată cu ușurință schimbări structurale în compoziția acestora. Astfel, zidul de est la cca 1 m de la nivelul de călcare începe să fie alcătuit numai din bolovani de riu cu diametrul de 11—23 cm, intercalați din loc în loc de șiruri de cărămidă groasă de 4 cm. Noul zid schițează chiar o altă fundație care, deși sprijinită pe cea veche, este mai lată decit aceasta. Zidul de nord, care a suferit cel mai mult în timpul distrugerilor din 1476, atacul moldo-transilvănean petrecîndu-se probabil din această parte, a fost și el refăcut, cărămida reprezentînd un procent însemnat, iar cele două faze de refacere vîdîndu-se cu ușurință. Ceea ce este de remarcat este faptul că, după evenimentele din 1476, cetatea a fost mărită spre est cu două travee care însumează lățimea de circa 7 m. Ele erau lipsite de pivniță și nici compartimentarea nu corespundea celor 4 travee ale vechii cetăți. Cu această ocazie s-a creat una din intrările pe care le cunoaștem astăzi la hrupe, o ușă înaltă de 1,50 m și lată de 0,80 m care permitea accesul prin încăperile parterului, adăugat mult mai jos decit cel vechi intrucit urma nivelul de călcare al terenului înconjurător. La vechile hrupe a fost amenajat un nou paviment obținut tot dintr-un strat subțire de mortar. În stadiul acesta, « castrum Bucu-rești » ocupa o suprafață de 918 mp, dintre care curtea interioară reprezenta 111,60 mp, restul fiind acoperit de clădiri.

Comparată cu alte edificii domnești, această construcție depășea cu mult casele de la Tirgoviște înălțate de Mircea cel Bătrîn, pe o suprafață de 256 mp⁴⁵ fiind aproape egală cu palatul lui Petru Cerceș ce se va înălța în a doua jumătate a sec. al XVI-lea și care avea 928 mp⁴⁶.

³⁷ P.P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare și orașul București*, « Studii », an. XII (1959) nr. 5, p. 14.

³⁸ *Cronica slavo-română din sec. XV—XVI*, publicată de Ion Bogdan, ediția P.P. Panaitescu, 1959, p. 31.

³⁹ *Ibidem*, p. 180.

⁴⁰ Hurmuzaki, XV/1, p. 95, doc. CL, XVII.

⁴¹ *Ibidem*, XV/1, p. 95.

⁴² N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1939, p. 29.

⁴³ Încă din 1476 sînt emise documente dintr-o localitate denumită « Novo Castro ». Așa este scrisoarea către brașoveni din 15 aprilie 1476 (Hurmuzaki XV/1, p. 89, doc. CL III), cea din 9 mai 1476 (*Ibidem*, p. 89) și altele din 14 iunie 1476 (*Ibidem*, p. 91—92).

⁴⁴ *Documente preitoare la Istoria României*, Voul XIII, XIV și XV, B. Țara Românească, p. 167.

⁴⁵ N. Constantinescu și Cristian Molescu, *Curtea domnească din Tirgoviște*, Buc., 1963, pl. III—IV.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 26.

Atît hrisoavele emise în perioada 1478—1480, cit şi textul hagiografic ce cuprinde viaţa Sf. Nicodim⁶⁷ confirmă pe deplin amplele transformări ce au avut loc la Curtea Veche din Bucureşti către sfîrşitul sec. al XV-lea. Cit priveşte meşterii care au realizat atît prima fază, datorată iniţiativei lui Vlad Tepeş, cit şi cea de-a doua atribuită lui Tepeuş, sintem îndreptăţiţi să-i considerăm ca aduşi de peste munţi, din oraşele Braşov şi Sibiu, cu care se întreţineau ample relaţii. Un grup de izvoare contemporane susţin această ipoteză. Astfel nu ni se pare lipsită de interes scrisoarea din 25 mai 1458 prin care Vlad Tepeş cerea braşovenilor nişte meşteri⁶⁸. La 17 noiembrie 1476 acelaşi Cîrstian pîrcălabul, atît de devotat lui Tepeş, cere tot din oraşul de peste Carpaţi doi meşteri şi şase calfe pentru a înălţa o casă la Tirgovişte⁶⁹. Basarab Tepeuş va face şi el apel între anii 1480—1481 *«pentru doi zidari buni, unul care să ştie să învelească cu olane, iar altul, să-mi facă o mănăstire din cărămidă şi piatră»*⁷⁰.

Către sfîrşitul sec. al XV-lea, în 1494, se afla la Curtea lui Vlad Călugăru din Bucureşti un Mihail pixenmeister (constructor de cetăţi) care cerea sfatului din Sibiu să i se trimită corespundenţa la Tirgovişte, căci acolo va merge cu voievodul ce doreşte să facă o cetate sau un castel, pe care el meşterul, urma *«să arate cum să fie»*⁷¹.

Dar cum pentru atari construcţii era mobilizat un număr important de lucrători, trebuie să admitem că meşterii transilvăneni aveau mai mult rolul de antreprenori.

Chilia, zidită într-o singură vară de către Ştefan cel Mare, a fost opera a 800 de zidari şi a 17 000 de ajutoare⁷². Importanţa cetate de pe Bosfor, Rumelie Hisar făcută de Mahomed al II-lea Fatih, se datorează muncii a 1000 de meşteri zidari şi salahori⁷³. Şi exemplele pot fi sporite. Ca atare şi la Cetatea Bucureştilor se poate admite prezenţa unor antreprenori transilvăneni, meşteri care îndrumau activitatea lucrătorilor locali, elementul predominant alcătuiindu-l însă lucrătorii din ţară. Refăcută în ultimele decenii ale sec. al XV-lea, Cetatea Bucureştilor înregistrează ample transformări la mijlocul sec. al XVI-lea, în una din domniile lui Mircea Ciobanul. Este vorba, aşa cum indică recente descoperiri, de cea de-a treia domnie, atunci cînd se abandonează vechiul plan al construcţiei, înălţîndu-se din cărămidă şi bolovani de rîu, palatul domnesc. Hrube ale acestei faze şi ziduri făcute din bolovani încasetaţi după o vechi tehnică bizantină se mai păstrează şi astăzi.

Cercetînd vestigiile acestei etape se poate spune că prin noile lucrări s-a abandonat vechea compartimentare a construcţiei lui Vlad Tepeş şi Tepeuş. Se trece la o nouă fază, aceea a palatului domnesc.

Dar despre palatul domnesc, despre dezvoltarea lui în secolele următoare, despre unele construcţii anexe, despre însăşi întinderea Curţii, care a manifestat o tendinţă continuă de împingere spre albia Dimboviţei, despre raportul ansamblului arhitectonic voievodal cu oraşul, rămîne să revenim cu altă ocazie.

Concluzia ce se desprinde din analiza cercetărilor arheologice efectuate în 1967—1969 este aceea că aşezarea Bucureşti a beneficiat încă din sec. al XIV-lea de o construcţie întărită şi că perimetrul vechii curţi domneşti tezaurează vestigiile medievale de o excepţională valoare pentru istoria oraşului Capitală.

РЕЗЮМЕ

После последовательного анализа гипотез, существующих более 100 лет в связи с существованием крепости в Бухаресте, автор описывает основные результаты археологических исследований, предпринятых в 1967—1968 гг. в зоне Курты Веке (Старый господарский двор). Были найдены кирпичные фундаменты цитадели, относящейся ко второй половине XIV века, а также стены крепости Влада Цепеша, построенные в 1458—1459 гг. Четырёхугольная постройка (30,45 × 22,75 м) была сложена из речных камней, скреплённых известью. Затем эти раскопки уточнили фазы ее переделки во второй половине XV века, а также огромные изменения произведенные повоем Мирчей Цобану во второй половине XIV века. Эти открытия в зоне Курты Веке являются большим вкладом в изучении начала средневекового Бухареста.

RÉSUMÉ

Après une succincte analyse des hypothèses émises depuis plus d'un siècle, concernant l'existence d'une fortification à Bucarest, l'auteur présente les principaux résultats des fouilles archéologiques effectuées en 1967—1968 dans la zone de Curtea-Veche. À cette occasion ont été découvertes les fondations d'une forteresse en briques, datant de la seconde moitié du XIVe siècle, ainsi que les murs de la forteresse de Vlad Tepeş, érigés en 1458—1459. La construction rectangulaire (30,45 × 22,75 m) a été faite en grosses pierres liées à l'aide de mortier. En même temps on a pu préciser les phases de sa réfection qui a eu lieu pendant la seconde moitié du XVe siècle, ainsi que les amples transformations dues au voivode Mircea Ciobanul, vers la moitié du XVIe siècle. Les découvertes de la zone Curtea-Veche constituent une importante contribution à la connaissance des débuts du bourg moyenâgeux de Bucarest.

⁶⁷ Petre S. Năsturel, *Cetatea Bucureşti în secolul al XV-lea*, în «M.L.M.» I, p. 141—157.

⁶⁸ Hurmuzaki XV/1, p. 39.

⁶⁹ Hurmuzaki XV/1, p. 85, doc. CL XVIII.

⁷⁰ Ion Bogdan, *Documente şi regeste*, Buc. 1902, p. 104; Gr. Toielescu-534, *Documente istorice slavo-române*, Buc. 1931, p. 129—130.

⁷¹ B.P. Hăşdeu, «Columna lui Traian», anul V (1874) p. 127—128.

⁷² *Croniclele slavo-române din sec. XV—XVI*, publicatie de Ion Bogdan, ed. P. P. Panaitescu, Buc. 1959, p. 34.

⁷³ Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341—1462)*. Ed. Acad. 1959, p. 294.